

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.49>

**MIĘDZY PRAWEM A KORUPCJĄ. DEPUTOWANI LUDOWI UKRAINY:
ROLE STATUSÓW, POCHODZENIE SPOŁECZNE, LICZEBNOŚĆ,
UDZIAŁ W DZIAŁALNOŚCI USTAWODAWCZEJ RADY NAJWYŻSZEJ UKRAINY
DRUGIEJ-ÓSMEJ KADENCJI**

Ihor Artiushenko

Student

Instytut Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (Kyiv, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-1036-1697

artjushenko.igor@gmail.com

Adnotacja. Na podstawie kręgu źródeł i literatury przeanalizowano zmiany w statusie społecznym deputowanych ludowych Ukrainy i ich udziale w działaniach legislacyjnych. W artykule autor rozważa status deputowanych ludowych Ukrainy. Stwierdza, że spowodował rozprzestrzenianie się korupcji w Radzie Najwyższej Ukrainy, uniemożliwił profesjonalizację organu ustawodawczego. Rozprzestrzenianie się korupcji wśród deputowanych było spowodowane łamaniem dawnych wartości społecznych i pojawieniem się pseudo wartości, które uzasadniały szybkie wzbogacenie się, w tym i na podstawie konfliktu interesów osobistych i społecznych. Deputowani stawali się podmiotem korupcji politycznej, ponieważ brali bezpośredni udział w podziale zasobów publicznych w celu uzyskania korzyści w postaci osobistego lub grupowego wzbogacenia lub uzyskania rozszerzenia władzy politycznej. Pełnili oni rolę pośredników między kapitałem a polityką publiczną.

Działalność deputowanych na Ukrainie pozostała sakralizowana. Od wyborów do wyborów nastąpił wzrost liczby deputowanych związanych ze strukturami biznesowymi. Działalność w Radzie Najwyższej dla znacznej części deputowanych miała charakter lobbystyczny. Korupcja wśród deputowanych miała wiele przejawów. Życie polityczne Ukrainy było regularnie wypełnione informacjami o ich przestępstwach korupcyjnych. Korupcja przekształcała się w decydujący element postępowania deputowanego. Zaangażowanie deputowanych w działalność handlową stało się nowym rodzajem korupcji. Połączenie działalności deputowanych i działalności handlowej stanowiło konflikt interesów. Sposób postępowania deputowanych ulegał zmianom, stawał się coraz bardziej demagogiczny i populistyczny. Zaostrzył się problem powiązań deputowanych z wyborcami. Możliwość formalnej odpowiedzialności wobec wyborców pozwalała deputowanemu przy pewnych korzyściach ekonomicznych na zmianę siły politycznej. Nastąpił upadek ogólnej kultury deputowanych. Deputowani ludowi Ukrainy praktycznie nie ponosili politycznej odpowiedzialności za swoją działalność. Obecność immunitetu parlamentarnego działała odstraszająco w przeciwdziałaniu korupcji.

Słowa kluczowe: deputowany, ustawodawstwo, status, lobbying, polityka, społeczeństwo, korupcja, władza, urzędnik, biznes.

**BETWEEN LAW AND CORRUPTION. PEOPLE'S DEPUTIES OF UKRAINE:
STATUS ROLES, SOCIAL ORIGIN, NUMBER, PARTICIPATION IN THE LEGISLATIVE
ACTIVITY OF THE VERKHOVNA RADA (SUPREME COUNCIL) OF UKRAINE,
SECOND TO EIGHTH CONVOCATIONS**

Igor Artyushenko

Applicant

Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-1036-1697

artjushenko.igor@gmail.com

Abstract. The purpose of the article. Based on a range of sources and literature, changes in the social status of people's deputies of Ukraine and their participation in legislative activities are analyzed. Research methodology – the principles of scientific objectivity of historicism. Scientific literature on the problems of the history of social relations during the independence of Ukraine only partially characterizes the topic of corruption in the highest echelons of state power. The author considers the status of people's deputies of Ukraine in the article. He concludes that he caused the spread of corruption in the Verkhovna Rada of Ukraine, hindered the professionalization of the legislature. The spread of corruption among the deputies was due to the breakdown of previous social values and the emergence of pseudo-values, which justified rapid enrichment, including on the basis of conflict of personal and public interests. Deputies became subject to political corruption because they were directly involved in the distribution of public resources in order to benefit in the form of personal or group enrichment, or to gain the expansion of political power. They acted as intermediaries between capital and public policy.

Deputies' activity in Ukraine remained sacralized. From election to election there was an increase in the number of deputies who were associated with business structures. Activities in the Verkhovna Rada were of a lobbying nature for a large number of deputies. Corruption among deputies had a number of manifestations. Ukraine's political life was regularly filled with information about their corruption offenses. Corruption has become a defining element of a deputy's

behavior. Deputies' participation in commercial activities has become a new type of corruption. The combination of parliamentary and commercial activities was a conflict of interest. The manner of behavior of deputies has changed, it has become increasingly demagogic and populist. The problem of deputies' ties with voters became more acute. Opportunities for formal accountability to voters allowed a deputy to change political power with some economic gain. There was a decline in the general culture of deputies. People's deputies of Ukraine were practically not politically responsible for their activities. The presence of parliamentary immunity was a deterrent to combating corruption.

Key words: deputy, legislation, status, lobbying, politics, society, corruption, power, official, business.

МІЖ ЗАКОНОМ І КОРУПЦІЄЮ. НАРОДНІ ДЕПУТАТИ УКРАЇНИ: СТАТУСНІ РОЛІ, СОЦІАЛЬНЕ ПОХОДЖЕННЯ, ЧИСЕЛЬНІСТЬ, УЧАСТЬ В ЗАКОНОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ДРУГОГО – ВОСЬМОГО СКЛИКАНЬ

Ігор Артюшенко

здобувач

Інституту історії України Національної академії наук України (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-1036-1697

artjushenko.igor@gmail.com

Анотація. На основі кола джерел та літератури проаналізовано зміни в соціальному статусі народних депутатів України та їх участі у законотворчій діяльності. Автор у статті розглядає статус народних депутатів України. Робить висновок про те що він зумовлював поширення корупції у Верховній Раді України, перешкоджав професіоналізації законодавчого органу. Поширення корупції серед депутатського загалу зумовлювалося зламом попередніх суспільних цінностей та появою псевдо цінностей, які виправдовували швидке збагачення, в тому числі і на основі конфлікту особистого і суспільного інтересів. Депутати ставали суб'єктом політичної корупції, оскільки брали безпосередню участь у розподілі суспільних ресурсів з метою отримання вигоди у формі особистого чи групового збагачення, чи здобуття розширення політичної влади. Вони виконували роль посередників між капіталом і державною політикою.

Депутатська діяльність в Україні залишалася сакралізованою. Від виборів до виборів відбувалося зростання чисельності депутатів, які були пов'язані з бізнес – структурами. Діяльність у Верховній Раді для значної частини депутатів носила лобістський характер. Корупція серед депутатів мала ряд проявів. Політичне життя України регулярно наповнювалося інформацією про їх корупційні правопорушення. Корупція перетворювалася на визначальний елемент поведінки депутата. Участь депутатів у комерційній діяльності стала новим видом корупції. Суміщення депутатської і комерційної діяльності являло собою конфлікт інтересів. Манера поведінки депутатів зазнавала змін, вона ставала все більш демагогічною і популістською. Загострювалася проблема зав'язків депутатів з виборцями. Можливості формальної відповідальності перед виборцями давали змогу депутату за певної економічної вигоди змінювати політичну силу. Відбувався занепад загальної культури депутатів. Народні депутати України практично не несли політичної відповідальності за свою діяльність. Наявність депутатської недоторканності виступала стримуючим фактором у протидії корупції.

Ключові слова: депутат, законодавство, статус, лобізм, політика, суспільство, корупція, влада, чиновник, бізнес.

Вступ. У результаті аналізу джерел та літератури з'ясовано, що дана проблема лише частково розглядалася дослідниками, які вивчали політичну природу корупції. Передусім це роботи Г. Кохан, М. Мельника, Є. Невмержицького, М. Михальченка. Окремі аспекти проблеми висвітлювалися у працях: Г. Касьянова, С. Падалки, Т. Гузинкова, В. Головка, Ю. Ганжурова. Але незважаючи на наявність значної кількості публікацій, стан наукового осмислення і вивчення вказаної проблеми не можна вважати достатнім.

Методологія дослідження – принципи науковості об'єктивності історизму. Наукова література з проблем історії соціальних відносин доби незалежності України лише частки характеризує тему корупції у вищих ешелонах державної влади.

Виклад основного матеріалу. Поширення корупції у Верховній Раді зумовлювало чинний статус народних депутатів України. Він мав особливості, які відрізняли їх від зарубіжних парламентарів. Мандат представника українського народу дозволяв депутатам пояснювати мотиви своїх дій і вчинків виключно такими, що були направлені на реалізацію його інтересів. Громадяни України відповідно чинних законів не мали можливостей і права відкликання депутатів-корупціонерів. Абсолютний характер депутатського імунітету також не дозволяв правоохоронним органам забезпечити притягнення депутата до кримінальної відповідальності.

Використовуючи свій статус, депутати могли успішно захищати свій бізнес від чиновників, бюрократії, криміналітету, користуватися ним для лобювання особистих і групових бізнес – інтересів. На особливостях вітчизняного депутатського статусу наголошує экс-президент Л. Кучма: «Зараз депутатство дає величезні гроші, широку популярність, можливість зайняти високе місце у виконавчій владі. Ми взяли за догму, що

у розвинутих країнах існує професіоналізація парламенту, але в розвинутих країнах ми бачимо відпрацьовані антикорупційні механізми, у нас же цих механізмів не було і не могло бути... Наші депутати... ввійшовши у смак, вчепилися в своє депутатство мертвою хваткою, у багатьох до кінця першого терміну з'явився бізнес, у кожного свій «свічний заводик». А бізнес – така справа, яка вимагала постійної уваги постійних фінансових впливів» (Kuchma, 2008: 39).

Депутатська діяльність в Україні залишалася багато в чому сакралізованою. Контроль за нею з боку органів державної служби громадських організацій був слабким. Проблеми конфлікту інтересів, прозорості доходів і видатків депутатів в силу повільних інституційних змін в органах держслужби залишалися неврегульованими. Крім того, мандат депутата давав низку преференцій. Політик Д. Чобіт з приводу мотивів участі Ю. Тимошенко у дострокових виборах 1996 р. зазначав: «Депутатський мандат, крім недоторканності, давав ще й перепустку в усі владні кабінети та слугував надійним прикриттям власного бізнесу» (Chobit, 2008: 146).

У 2004 р. змінами до Конституції було запроваджено імперативний мандат. Народні депутати за рішенням колективного органу партії чи виборчого блоку достроково позбавлялися повноважень в разі невходження до їх складу. Таким чином, партіям і блокам було надано право на скасування результатів виборів. Цим самим послаблювалась роль Верховної Ради як представницького органу. «Прив'язка» депутата до фракції також суперечила с. 70 Конституції України, у якій йшлося про те, що депутат, набуваючи повноважень, зобов'язався складати присягу народу України (Magar, 2008: 23).

Імперативний мандат консервував практику корпоративного представництва у Верховній Раді. Депутати, які пов'язувалися зв'язками з партійним керівництвом, зазвичай інтереси виборців відносили до другорядних. У жодній країні Європи не впроваджувався імперативний мандат.

Зазвичай українські депутати прикладали багато зусиль, аби свою посаду депутата зробити якомога публічною. Велику роль у забезпеченні публічності належала підконтрольним депутатам ЗМІ. В 2008 р. журнал «Фокус» оприлюднив список 130 найбагатших співвітчизників, серед яких 14 були депутатами від Партії регіонів (Р. Ахметов, Б. Колесников, брати С. і А. Ключови, В. Богуслав, В. Ландик, В. Горбаль, Г. Скударь, В. Хмельницький, А. Деркач, М. Янковський, О. Савчук, Д. Святош). Сім депутатів від фракції БЮТ (К. Жеваго, брати Буряки, Т. Васадзе, О. Фельдман, Н. Королевська, А. Варевський), два депутати НУНС (О. Слободян, Д. Жванія).

Відомий громадський діяч І. Дзюба з приводу та особливих вітчизняних умов формування політиків наголошував: «В Україні відбувся раптовий викид у псевдоеліту, в якій змішалися осколки радянської партійної номенклатури, найметикованіші «ребята» з пізнього комсомольського господарства, політичні кар'єристи, демагоги, сумнівного походження скоробагачки. На «дикому Заході» кажуть, що нувориші дають у другому поколінні політиків, а в третьому вже інтелектуалів. Наші ж нувориші – універсали, вони вже в першому поколінні є всім» (Dzyuba, 2003: 36- 39).

Народними депутатами часто ставали ті, хто мав відповідний набір моральних цінностей. Вони легко статус народного депутата конвертували в бізнес. За даними видання «Корупція в Україні: 2004 рік (погляд з 2008 року)», «...для перемоги в одномандатному окрузі кандидатові потрібно щонайменше 350 тис. доларів США. Оптимальними вважається цифра в межах 500-700 тисяч. Тому нерідко складалося так, що розумний і підприємливий депутат поверне вкладені кошти протягом щонайбільше половини терміну перебування на посаді» (Когурсіа, 2008: 29).

У Верховній Раді України набули поширення дві моделі поведінки народних депутатів: персональна і корпоративна. Формування корпоративної поведінки відбувалося на тлі втрати українським суспільством контролю над соціальними процесами і руйнацією соціальних ліфтів потрапляння до коридорів влади. У вітчизняних реаліях склалося так, коли однією частиною суспільства інша відсторонюється від доступу до влади. Сформована в антидемократичний спосіб правляча верства перетворювалася у замкнуту корпорацію, доступ до якої іншим був обмежений, не маючи зв'язків з суспільством, члени цієї корпорації легко втрачали внутрішню єдність і дистанціювалися як групи, що контролювали навколо доступу до влади і власності. Депутатам, що належали до ФПП, у більшості властивою була безвідповідальність при ухваленні важливих рішень, здатність провокувати корупційні дії інших тощо.

Для більшості народних депутатів України властивий був популізм і прагнення вирішувати питання власного збагачення. Це несло в собі негативні суспільні наслідки, оскільки громадяни таким чином втрачали віру в порядність і справедливість. У цілому відбувався занепад моральних устоїв суспільства. За соціологічними дослідженнями, проведеними в 2006 р., 82% опитаних громадян вважали, що більшість депутатів цікавилися лише питаннями власного збагачення. Такі депутати швидко викликали розчарування громадян у зробленому ними виборі. Так, уже через півроку після парламентських виборів 2006 р 27% опитаних громадян України заявили про такі відчуття, а в Києві їх було ще більше – 40%. (Sociologichnij vimir..., 2009: 320).

Наявність серед депутатів корупціонерів підірвала авторитет Верховної Ради як вищого органу влади. Вона поступово перетворювалася на місце, де формувався і діяв ринок владних послуг, а корупція ставала ключовим важелем його функціонування. Творцями корупційних схем виступали народні депутати, при цьому дехто з них демонстрував справжнє «політичне мистецтво». Дані тенденції не малою мірою зумовлювалися світовими тенденціями організації державної влади і управління, коли до ухвалення ключових політичних рішень все частіше залучалося широке коло учасників, крім офіційних структур і представники бізнесу, власники мас-медіа, лідери ФПП тощо. В Україні дані процеси набували брутальних і відкритих форм.

З приходом у 1998 р. значної кількості депутатів-вихідців з бізнесу почав зазнавати змін і стиль підготовки та ухвалення Верховною Радою законів і політичних рішень. За оцінкою політолога К. Бондаренка, «починаючи саме з виборів 1998 року, в парламент потекли крупні фінансові вливання, а кожне питання одержало свою ціну – будь то деякий законопроект або просто перехід депутата із фракції у фракцію» (Bondarenko, 2007: 274).

В числі депутатів було багато представників політикуму, які успадкували від попередньої політичної системи такі негативні риси, як прагнення задовільняти за рахунок суспільства свої особисті потреби, схильність виконання вказівок «згори», чиношанування, кар'єризм тощо. Дослідник Т. Палазова зазначає, що «український політик отримав практично необмежені можливості для задоволення своїх інстинктів примітивного матеріалізму за рахунок пограбування країни» (Palazova, 2016: 67).

Після 1998 р. в загальній чисельності депутатів відбувалося постійне скорочення депутатів, які не були пов'язані з бізнесом. У Верховній Раді четвертого скликання таких було лише 86. Решта 364 обранців отримували доходи від комерційних структур і мали значні приватні капітали. За даними Ф. Рудича, «усього у сфері прямого чи непрямого депутатського впливу тоді налічувалося 300 підприємств» (Rudich, 2009: 20-24).

Про темпи зрощення ФПГ з Верховною Радою свідчать зміни чисельного складу серед депутатів їх представників. Якщо серед депутатів парламенту третього скликання їх було 37, 9%, то серед депутатів четвертого скликання вже 46 % (Sushko, 2005: 17).

В 2002–2014 рр. стабільно високими зберігалися шанси обрання депутатами представників ФПГ. Найчастіше ними вигралися вибори на багатомандатних округах. В історії вітчизняного парламентаризму масовий захід представників ФПГ здійснювали виборчі блоки «Наша Україна», «За Єдину Україну», блоку Ю. Тимошенко (Dzhugan, 2017: 248).

Депутатський корпус складала здебільшого буржуазія в першому поколінні, для якої властивим були низький рівень культури, слабка історична пам'ять та ілюзорне стратегічне бачення перспектив розвитку країни.

Народний депутат Верховної Ради третього скликання С. Москвін до основних мотивів, які спонукали представників бізнесу робити інвестиції в набуття депутатського статусу, відносив отримання прибутку від впливу на ухвалення рішень (володіючи важелями влади, можна збільшити свої прибутки в 10–15 разів); зниження втрат за рахунок економії на посередництві (для політичних інвесторів парламент – це щось на зразок біржі, де депутатське місце перетворюється на місце брокера, відкриває двері в інші владні кабінети, «це дозволяє заощадити 20- 40% витрат на здійснення інвестицій»); зменшення ризиків за рахунок недоторканості, («як засіб особистого захисту і спосіб отримання певної охоронної грамоти для свого бізнесу»; за рахунок цього зменшується ризик втратити капітал, але в той же час виникав ризик потрапити під значний тиск, здійснивши різні необережні політичні кроки), цим зараз обґрунтована логіка діяти «чужими руками» та захищати свої інтереси у міжнародних судах, зменшення ризиків за рахунок отримання інсайдерської інформації, престижність приєднатися до еліти» (Palazova, 2016: 46).

Переважає чисельність депутатів традиційно віддавала перевагу політичній чи лобістській діяльності. По суті такі депутати не брали участі у законотворенні чи профільній роботі. Для них, як правило, інтереси виборців відходили на другий план. Вони часто могли дозволити собі добровільний вихід чи перехід від однієї фракції до іншої. Закони України передбачали різні способи застосування санкцій до таких депутатів. Обрані по мажоритарному округу депутати могли вільно змінювати професійну приналежність, а багатомандатному передбачалися певні санкції. Наприклад, у Верховній Раді втратили мандати депутати М. Томенко і Є. Фіров через вихід із фракції «Блоку Петра Порошенка».

Народні депутати України мали значну чисельність помічників, що відрізняло їх від зарубіжних колег. Закони України дозволяли депутату залучати до 31 помічників і волонтерів. Зарубіжні експерти зазначали на залежності зростання чисельності помічників від обсягів здійснюваних тим чи іншим депутатом лобістської діяльності. У підготовленій місією Європейського парламенту доповіді щодо «внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» зазначалося, що помічники займалися «виключно написанням великої кількості законопроектів і підготовкою депутатських запитів і звернень». В 2016 р. громадський рух «Чесно» стверджував, що нерідко депутати наймали на роль помічників «політиків, з якими вони змагалися на одному окрузі, або своїх родичів». За даними проекту «Посіпаки», на 453 депутатів, які протягом восьмого скликання Верховної Ради засідали в ній, за весь час їхньої діяльності припадало 9216 помічників або в середньому 20,3 на депутата» (Assistants to MPs: 22).

Для більшості народних депутатів діяльність у Верховній Раді носила лобістський характер. В їх законодавчих ініціативах переважали інтереси окремих груп та осіб. Розв'язання загальнодержавних питань здебільшого відсувається на другий план. Інтерес до них депутати проявляли лише напередодні чергових виборів. За оцінкою політолога Ф. Рудича, феноменальність сформованої в Україні політичної верхівки полягала «у прагненні представників влади збільшувати владу заради самої влади з тим, щоб використати її для розподілу державних ресурсів...» (Rudich, 2009: 7-11).

Ті депутати, які займалися тіншовим лобізмом, постійно перебували у конфлікті інтересів. Працюючи як правило у комітетах, які були профільними відносно бізнес – інтересів, депутати часто прагнули контролювати діяльність підприємств і фірм.

Депутатами-корупціонерами спільно з чиновниками було створено кілька корупційних схем, одна з них використовувалася як умова ухвалення Верховною Радою Державного бюджету і передбачала активну

участь у ній, крім депутатів, ще багатьох чиновників уряду. Внаслідок мало місце системне порушення всіх вимог до підготовки, затвердження і виконання даного документа, зберігалася хибна практика організації соціально-економічного життя за т.з. дефіцитним Держбюджетом. Депутати і чиновники таким чином ігнорували розуміння необхідності розподілу лише тих засобів, надходження яких були гарантовані. З цього приводу слушно зазначив Л. Кучма: «Ну а раз бюджет завідомо нереальний, то людина, що стояла на роздачі, могла ділити його на свій вибір. Тобі дам, тобі дам, а тобі не дам. І ніяких претензій до мене не може бути, тому що той, кому я дав мільйон – другий, має повне право на всі п'ять мільйонів» (Melnik, 2004: 33).

Дана схема діяла у 1993–1994 рр., коли уряд в.о. прем'єра Ю. Звягільського вперше запровадив т.з. «ручний» режим розподілу видаткової частини Держбюджету, за списками охочих отримати преференції. В наступні роки дана схема поглиблювалася, до неї зазвичай був великий інтерес, розширювалося коло учасників. Урядом і народними депутатами переслідувалися власні цілі. Уряду і його главі політично важливим і необхідним було забезпечення ухвалення Верховною Радою проекту Держбюджету. Народні депутати прагнули, аби в бюджет були закладені преференції для виборчих округів чи для бізнесу ФПГ або їх особисто. Працювала логіка купівлі-продажу: уряд проводив покупку потрібних голосів депутатів, а депутати продавали свій голос в обмін за надані преференції чи вигоди. Тому розгляд Держбюджету у сесійній залі Верховної Ради скоріше був демонстрацією легалізації ініціатив Кабінету Міністрів, способом узгодження їх з ключовими групами інтересів. Депутатська діяльність при цьому не завжди відзначалася доброчесністю. Парламент таким чином перетворювався у інституцію, яка в суспільстві сприймалася як найбільш корумпована.

З кожним новим скликанням Верховної Ради відбувалося зростання чисельності депутатів, причетних до корупції. На думку вітчизняних політологів, ідея підкупу народних депутатів у Верховній Раді була принесена свого часу П. Лазаренком. У подальші роки практика «скуповування голосів» набувала масового характеру.

Вперше у стінах парламенту та широкого суспільного загалу інформація про корупцію серед депутатів набула поширення в 1998 р під час виборів керівництва Ради. 25 червня 1998 р. Верховна Рада України ухвалила постанову «Про заяви народних депутатів України стосовно хабарництва під час голосування по кандидатах на посаду голови Верховної Ради України», якою утворила тимчасову слідчу комісію (Kuchma, 2008: 38-39). Використання підкупу у стінах парламенту дозволила народному депутату Л. Кравчуку зробити заяву: «Влада зараз живе за законами торгівлі, це найстрашніше виторгували посаду голови Верховної Ради. Виторгували, голосування не було, був продаж бюлетенів. Представники влади почали жити за законами меркантилізму, торгівлі: « Ти мені, я тобі. Ти віддаси мені голоси і бюлетені, я віддам тобі...» За гроші продається все: перехід із фракції до фракції, посади» (Melnik, 2004: 40-41).

У процесі жорсткого політичного протистояння нерідко депутатам висувалися звинувачення у підкупі, коли депутати пропонували своїм колегам хабарі за перехід з опозиції у правлячу коаліцію чи відмову голосувати з кадрових питань тощо. У випадку, коли про звинувачення ставало широко відомо суспільству, Верховна Рада створювала Тимчасову слідчу комісію з питань розслідування звинувачень у підкупі. Діяльність комісій, що створювалися з цього приводу у Верховній Раді третього – п'ятого скликань, скоріше свою діяльність спрямовували на пошуки доказів, які б довели, що висунені звинувачення до того чи іншого депутата були безпідставними і бездоказовими. Жодний з депутатів не отримав від правоохоронних органів доказів своєї причетності до підкупу чи хабарництва.

В 2002 – 2004 рр. відбувся черговий «викид» інформації про підкуп депутатів при формуванні керівних органів. Його робили як правило опозиційні політики. Крім підкупу, у Верховній Раді винаходилися й інші формати «купівлі» депутатів. Правознавець М. Мельник вказує на можливості таких операцій: «від обіцянок політику цікавої для нього посади в урядовій чи бізнесовій структурі після закінчення його депутатського терміну – до надання будь – якої цінної інформації, що дасть змогу депутатові вигідно її використати у власних інтересах» (Melnik, 2004: 39-40).

На технології підкупу народних депутатів у сесійній залі під час проходження через Верховну Раду Конституційних змін 2004 р., внесених президентом України Л. Кучмою з метою зміцнення своєї влади, політолог К. Бондаренко зазначає: «Медведчук і Гавриш почали активну обробку народних депутатів, схилиючи їх до голосування за реформу. При цьому самі депутати говорили про вершину цинізму в поведженні з ними: почався відвертий тиск, іноді межуючий з шантажем... «З свого боку в роботу включалися і представники донецької команди, які, на відміну від есдеків, намагалися працювати по системі підкупу, до того часу парламент уже був матеріального розбещений, в парламенті кожне важливе запитання оберталося відвертими торгами, при яких ціна питання досягала шестизначних сум» (Bondarenko, 2007: 550).

Причетність народних депутатів до корупційної діяльності була багатовимірною. Одні з них могли одночасно бути як сторонами організованої корупційної схеми, так і бути посередниками змов між представниками влади і окремими олігархами. Суперечність, що мала місце між особистими інтересами і представницькими повноваженнями народних депутатів, була свідченням прояву корупції у стінах парламенту. За таких умов виключалася об'єктивність і неупередженість при ухваленні суспільно важливих рішень.

Корупційна поведінка депутатів носила замаскований характер. При виконанні обов'язків вони ніколи відкрито не декларували своїх приватних інтересів, бажання використати державну діяльність для одержання якихось вигод. Водночас під час підготовки законопроектів вони часто вдавалися до різного роду зловживань, що не могло не викликати обурення у експертів і журналістів. Типовими порушеннями законотворчій

роботі ставало внесення до проектів законів т.з. «непрофільних» питань, коли в окремі норми депутатами свідомо «маскуватися» положення, які покликані були регулювати потрібні напрями і сфери, а також регулярне ініціювання внесення змін до діючих вже законів.

Корупція перетворювалася на визначальний елемент поведінки народних депутатів у стінах парламенту. В 2005 р. новообраний Президент України В. Ющенко у своєму виступі перед народними депутатами з цього приводу значив: «Я хочу, друзі, сказати, що уряд не буде заносити гроші в парламент для того, щоб провести будь-яку кандидатуру чи будь-який закон. Рішення буде прийматися виключно в залі засідань, а не в кімнаті для відпочинку» (Soma sesiya, 2005: 5-6) Корупційна поведінка депутатів зумовлювалася дією чинних виборчих законів. На думку Ю. Тищенко і Ю. Коздобіної, «система формування партійних списків, виборча система не сприяли тому, щоб у парламенті з'явилися люди з високими моральними якостями» (Tishenko, 2015: 7).

Висновки. Корупція виконувала дестабілізуючу роль у виконанні Верховною Радою своїх повноважень як представницького і законодавчого органу влади. Негативні наслідки мали корупційні засоби у формуванні та діяльності фракцій. В Україні сформувався і діяв в такий спосіб тіньовий ринок членства у фракції, переходу депутатів з однієї фракції до іншої. Фракції формувалися головним чином в інтересах ФПП. Сформовані з такою метою фракції мали специфічну організаційну будову, діяв принцип вождизму. Зміни фракційних конфігурацій у Верховній Раді п'ятого – восьмого скликань відбувалися з тим, аби змінити політичні «правила гри» під конкретні бізнес-проекти. Процедура формування коаліцій депутатських груп і фракцій передбачала досягнення домовленостей про ухвалення потрібних рішень. Помітним явищем діяльності Верховної Ради було блокування роботи трибуни і президії.

Нерідко корупція використовувалася при формуванні керівних органів парламенту. Надмірна персоніфікація української політики відповідно вимагала від керівництва певних навичок збалансування групових інтересів. Тому його обрання було результатом компромісів провідних бізнесово-політичних груп. Формування і розподіл комітетів парламенту протікало під контролем та за участі ФПП.

Антикорупційну роботу Верховна Рада не могла результативно забезпечити і внаслідок чинного статусу народних депутатів України. Він зумовлював поширення корупції.

Статус депутатів дозволяв їм успішно захищати свій бізнес та використовувати засоби тіньового лобізму. Діяльність депутата набувала сакралізованої форми. Імперативний мандат консервував практику корпоративного і особистого представництва у Верховній Раді. Присутність у її стінах депутатів – корупціонерів підірвало авторитет як вищого органу влади. Депутати, зайняті лобістською діяльністю, як правило не брали участі у законотворчій чи профільній роботі.

З року в рік зростала чисельність депутатів, причетних до корупції. У Верховній Раді ними було створено корупційні схеми, які деформували законотворчий процес, завдавали шкоди вітчизняній економіці.

Для депутатів-корупціонерів властивою була закритість, використання технології підкупу, сумісництво бізнесової і депутатської діяльності. Боротьбу з корупцією вони скоріше розглядали через призму політичних заяв та декларацій. Для депутатського корпусу характерним було погіршення освітнього рівня, порушення трудової дисципліни, занепад політичної культури.

Засобом корупції виступав тіньовий лобізм у законотворчому процесі. Тіньові способи лобістської діяльності зумовлювалися законодавчою неврегульованістю принципів лобізму. Наявність тіньового лобізму девальвувала законотворчий процес.

Антикорупційне законодавство напрацьовувалося за досить непростих політичних умов, часто за відсутності вітчизняної традиції.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко К. Леонід Кучма Портрет на фоні епохи. Харків : Фолю, 2007. 550 с.
2. Джуган В.В. Конституційно правові засади фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС: Порівняльний аналіз. Ужгород, 2017. 248 с.
3. Дзюба І. На еліту надійся, а сам не плошай. *Національна безпека і оборона*. 2003 № 9. С. 36–39.
4. Корупція в Україні 2004 рік (погляд з 2008 року): [аналітичний звіт] / М.В.Буроменський, О.В. Сердюк, В.В. Фесико та ін. Інститут прикладних гуманітарних досліджень Х. : Яшма, 2008. 224 с.
5. Кучма Л. Д. После майдана: Записки президента. 2005 – 2006. Киев: Довира; Москва: Время, 2007. 688 с
6. Морарь М.В. Партійне лідерство як політичне явище. Мелітополь : Ваша газета, 2011. 398 с.
7. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). К.: Юридична думка, 2004. 400 с.
8. Палазова Т. М. Елітарна демократія. *Політикус*. 2016. Вип. 1. С. 118–123
9. Помічники депутатів: досвід деяких європейських держав та рекомендації для України. 22 с.
10. Рудич Ф. Політичний клас у сучасній Україні передумови становлення. *Віче* 2009. № 11. С. 20–24.
11. Рудич Ф. Випробування асортиментом декого із 26 представників не соромно буде бачити у президентській мантії. *Віче* 2004. № 9. С. 7–11.
12. Соціологічний вимір соціально-економічних процесів в Україні / за ред. канд. соціол. наук О.М.Балакіревої ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2009. 320 с.
13. Лісинчук О. Чи є політико-економічні групи перешкодою для політичного розвитку України? К. : Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні, Білорусі та Молдові; Вид. фірма «Заповіт», 2005. 76 с.
14. Сьома сесія Верховної Ради України четвертого скликання: Стеног. звіт. *Бюлетень №6. Частина II*. К., Видання Верховної Ради України, 2005. С. 5–6.

15. Тищенко Ю., Коздобіна Ю. Проблема депутатської етики в суспільних оцінках. Український незалежний центр політичних досліджень. Київ. 2015. С. 7.
16. Чобіт Д. Політична Макуха або штрихи до політичного портрету Юлії Тимошенко. Київ. 2008. С. 146.

References:

1. Bondarenko K. Leonid Kuchma Portret na foni epokhy [Portrait on the Background of the Era]. Kharkiv : Folio, 2007. 550 s.
2. Dzhuhan V.V. Konstytutsiino pravovi zasady finansuvannia politychnykh partii v Ukraini ta krainakh ES: Porivnialnyi analiz [Constitutional and Legal Rationale behind Funding Political Parties in Ukraine and in the EU Countries: a Comparative Study]. Uzhhorod, 2017. 248 s.
3. Dziuba I. Na elitu nadiisia, a sam ne ploshai [Rely on the elite, and do not be bad [Rely on the elite, and do not be bad]]. *Natsionalna bezpeka i oborona*. 2003 № 9. S. 36–39.
4. Koruptsiia v Ukraini 2004 rik (pohliad z 2008 roku): [analytichnyi zvit] [Corruption in Ukraine: 2004 (a view from 2008) [analytical report]]. / M.V.Buromenskyi, O.V. Serdiuk, V.V. Fesyko ta in. Instytut prykladnykh humanitarnykh doslidzhen Kh. : Yashma, 2008. 224 s.
5. Kuchma L. D. Posle maidana: Zapysky prezydenta. 2005–2006 [After the Maidan: Notes of a President. 2005–2006]. Kyev: Dovyra; Moskva: Vremia, 2007. 688 s
6. Morar M.V. Partiine liderstvo yak politychne yavyshe [Party Leadership as a Political Phenomenon]. Melitopol : Vasha hazeta, 2011. 398 s.
7. Melnyk M.I. Koruptsiia – koroziiia vlady (sotsialna sutnist, tendentsii ta naslidky, zakhody protydii) [Corruption – Corrosion of Power (Social Essence, Tendencies and Consequences, Measures of Counteraction)]. K. : Yurydychna dumka, 2004. 400 s.
8. Palazova T. M. Elitarna demokratiia [Elite Democracy]. *Politykus*. 2016. Vyp. 1. S. 118–123
9. Pomichnyky deputativ: dosvid deiaknykh yevropeiskykh derzhav ta rekomendatsii dlia Ukrainy [Assistants to MPs: Experience of Some European States and Recommendations for Ukraine]. 22 s.
10. Rudych F. Politychnyi klas u suchasni Ukraini peredumovy stanovlennia [Political Class in Modern Ukraine: Prerequisites for the Formation]. *Viche*. 2009. № 11. S. 20–24.
11. Rudych F. Vyprovuvannia asortymentom dekooho iz 26 predstavnykiv ne soromno bude bachyty u prezydentskii mantii [Assortment Tests. Which of the 26 Candidates Will Not Be Ashamed to See in the Presidential Post?]. *Viche*. 2004. № 9. S. 7–11.
12. Sotsiolohichni vymir sotsialno-ekonomichnykh protsesiv v Ukraini / za red. kand. sotsiol. nauk O.M.Balakirievoi ; NAN Ukrainy ; In-t ekon. ta prohnozuv [The Sociological Dimension of Social and Economic Processes in Ukraine / edited by PhD in Sociology]. K., 2009. 320 s.
13. Lisynchuk O. Chy ye polityko-ekonomichni hrupy pereshkodoiu dlia politychnoho rozvytku Ukrainy? [Are Political and Economic Groups an Obstacle to the Political Development of Ukraine?]. K. : Fond im. Fridrikha Eberta, Rehionalne predstavnytstvo v Ukraini, Bilorusi ta Moldovi; Vyd. firma «Zapovit», 2005. 76 s.
14. Soma sesiia Verkhovnoi Rady Ukrainy chetvertoho sklykannia: Stenoh. Zvit. *Biuletyn №6. Chastyna II* [The Seventh Session of the Verkhovna Rada of Ukraine of the Fourth Convocation: Verbatim report]. K., Vydannia Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2005. S. 5–6.
15. Tyshchenko Yu., Kozdobina Yu. Problema deputatskoi etyki v suspilnykh otsinkakh. Ukrainskyi nezalezhnyi tsentr politychnykh doslidzhen [Problems of Deputy Ethics in Public Assessments. The Ukrainian Center for Independent Political Research]. Kyiv. 2015. S. 7.
16. Chobit D. Politychna Makukha abo shtrykhy do politychnoho portretu Yulii Tymoshenko [Political Soup or Strokes to the Political Portrait of Yulia Tymoshenko]. Kyiv. 2008. S. 146.